

УДК 81'25=161.2Г.Кочур:792.026

ГРИГОРІЙ КОЧУР І ТЕАТРАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД

Вікторія Матюша

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601;
e-mail: vipmatyusha@gmail.com*

Проаналізовано дотичність Григорія Кочура до джерел театрального перекладу в Україні та світі. Проведено паралелі між розрізненими ідеями видатного перекладознавця щодо вагомих аспектів перекладу драматургії та опери і сучасним станом розвитку теоретичних надбань у театральному перекладі.

Ключові слова: Григорій Кочур, переклад для театру, сценічність.

Творча постать Григорія Кочура неосяжна. Кожна грань його творчого доробку дає безмежне поле для дослідження. Широта його поглядів не може не зачудовувати, а окремі думки варті пильнішої уваги. Григорій Порфирович був іще й певною мірою першопрохідцем і провісником теорії театрального перекладу. Хоча, на превеликий жаль, окремо свою увагу він на цій темі не зосереджував, проте побіжні зауваги в поодиноких статтях створюють цілісне враження про його бачення процесу перекладу театральних творів. Варто відзначити, що його думки, написані ще 1966 р. у статті “Шекспир на Украине”, випереджають західних теоретиків щонайменше на десятиліття. Ті самі ідеї зазвучали згодом у працях Іржи Левого, Патріса Паві, Сьюзен Баснет та ін. Але спинімося детальніше на самих ідеях.

Сьогодні у світовому перекладознавстві немає єдиної теорії перекладу театральних творів як окремого підвиду художнього перекладу. Британська дослідниця С. Баснет 1980 р. заявила, що “театр є однією з найзанидбаніших сфер перекладацьких досліджень” [8, р. 47].

Побутує думка, що С. Баснет стала першою серед перекладознавців, хто визначив, що при перекладі драматичних творів перекладач має зважати на два додаткові критерії, яких немає при перекладі прозових творів та поезії. Перший критерій – *сценічність*, другий – *функція перекладу як окремого тексту*. Досліджуючи, наскільки широко застосовується поняття *сценічності* в перекладі театральних творів, С. Баснет описує важливість цього поняття для театрального перекладу. Якщо розглядати *сценічність* як передумову для перекладу, то перекладач повинен чітко визначити, які структури сценічні, і перекласти їх мовою перекладу, навіть якщо можуть виникнути значні лінгвістичні та стилістичні зсуви. В цьому й полягає відмінність від перекладу інших типів текстів.

Іншим важливим етапом у дослідженні театрального перекладу стала книжка чеського дослідника І. Левого “Мистецтво перекладу” (1974). У ній були визначені ключові питання перекладацької інтерпретації драматургії. Основний акцент зроблено на необхідності існування кількох перекладів драми однією мовою. І. Левий

стверджує, що “ для розвитку театру корисно, щоб навіть класичні п’єси, які часто ставляться в театрі, публікувалися в кількох перекладах з різними трактуваннями” [4, с. 216].

Зокрема, новаторською є теза І. Левого про доречність використання при перекладі “принципу нерівномірної точності”. Цей принцип характеризується спрямованістю на “сценічний” переклад, який має бути прозорішим і чіткішим.

Проте у статті “Шекспір на Україні” знаходимо підтвердження того, що Г. Кочур виділив поняття сценічності / театральності роками раніше. Він висловлює думку про ймовірність потреби в різних перекладах одного і того самого твору. Цитату подаємо мовою оригіналу: “Театральные деятели, любители создавать “сценические варианты”, может быть, будут настаивать на том, что должны существовать два варианта перевода – академический, с комментариями, для медленного чтения, и облегченный, театральный, рассчитанный на более легкое восприятие” [2, с. 53].

Позицію Григорія Порфирівича щодо орієнтації винятково на “сценічний / театральний переклад” можна оцінити з його зауваг із тієї ж статті у міркуваннях про переклади Гната Хоткевича “Гамлета”, “Макбет”, “Ромео і Джульєтти”: “Но переделки, приспособленные для народного театра – это уже не перевод, их разбор выходит за рамки этой статьи” [2, с. 54].

С. Баснет знадобилося п’ять років, щоб дійти таких самих висновків. У 1985 р. вона відкинула термін *сценічність* як дуже хибний та зайвий, через який багато перекладачів знаходять виправдання своїм різним лінгвістичним стратегіям.

Специфіку театрального перекладу досліджував також і В. Коптілов. У статті “Особенности перевода драматургии” (1982) він розглядає особливості перекладу віршованого драматичного твору і зосереджує основну увагу на збереженні вихідної форми оригіналу (принцип еквілінеарності, згідно з яким кількість рядків в оригіналі та в перекладі однакова). Для наочності дослідник проводить порівняльний аналіз українських і російських перекладів з першоджерелом: трагедія В. Шекспіра „Король Лір” у перекладах М. Рильського та Т. Щепкіної-Куперник; трагедія Ф. Шіллера “Підступність і кохання” в перекладах Ю.Назаренка та Н. Ман, драма “Розбійники” в перекладах Бориса Тена та Н. Ман. На підставі мовностилістичних, ритміко-інтонаційних особливостей перекладу драматичного твору, його синтаксису та лексики В. Коптілов робить висновок про те, що при інтерпретації п’єси необхідно зберегти “природність мови”, а для досягнення цієї природності перекладач повинен мати більшу свободу й бути менше прив’язаним до кожного окремого слова [1, с. 94].

У дослідженнях Г. Кочура та В. Коптілова відчувається єдність позицій у більшості питань. Так, у Григорія Порфирівича можна відшукати низку цитат саме щодо “природності мови”. Про переклад “Гамлета” М.Старицьким він пише: “Зато большим достоинством этого перевода является естественность и легкость речи, – в этом некоторое преимущество Старицкого перед Куликом” [2, с. 51], а про переклад М. Вороного “Ромео і Джульєтти” знаходимо таке: “Но есть у Вороного и преимущество перед современными переводчиками, свободно владеет стихом и языком, он достигает большей легкости и естественности” [2, с. 54].

Поділяючи певною мірою думку В. Коптілова про потребу дотримання принципу еквілінеарності, Г. Кочур все ж на перше місце ставить “природність мови”. Із

притаманним йому гумором він описує переклад “Гамлета” В. Вера: “Очень часто у читателя возникает мысль: “так по-украински не говорят”, либо “так люди не говорят”, точнее “так говорят только люди, которые поставили своей задачей уложиться в определенное количество строк” [2, с. 55].

Вагомим внеском у розвиток теорії та практики театрального перекладу став навчальний посібник „Стиль автора і стиль перекладу” (1988) за редакцією М. Новикової, присвячений проблемам жанрової специфіки перекладу загалом і драми зокрема. Автори пропонують розглядати специфіку перекладу різножанрових творів через поняття „ЖСД” (жанрово-стилістична домінанта, термін Є. Макаренко) як інваріанта вихідного тексту щодо всіх його можливих перекладів [6, с. 28].

На прикладі аналізу п’єси В. Шекспіра “Річард III” в перекладі В. Донського та Бориса Тена продемонстровано доцільність вичленування таких жанрово-стилістичних домінант перекладу драми:

- 1) в аспекті вимовляння – легковимовність і синхронність сприйняття;
- 2) в аспекті стилю – стилізованість мови;
- 3) в аспекті контакту з глядачами – емоційний вплив на реципієнта [6, с. 27–35].

Крім того, дослідники підкреслюють також специфіку драматичного твору як тексту, призначеного і для читання, і для постановки, умотивовують необхідність тісної співпраці перекладача й театру.

І в цій роботі можна знайти слід Григорія Порфировича. Зернятка його ідей проросли і тут, адже ще 1970 р. Г. Кочур у статті “Ловці перлів” пише про легковимовність. Слід уникати дуже немuzичних збігів приголосних, наприклад, “як йшла” [3, с. 156], або “Жоден співак не позбавлений естетичного самку, не може не червоніючи співати цих слів, – хіба що всі зусилля зосередженні на самому процесі співу і йому байдуже, які слова повинен він виспівувати. Але якщо дикція в нього добра, то текст низького гатунку добре доходить до слухача, створюючи почуття ніяковості” [3, с. 155].

Щодо емоційного впливу на реципієнта, то про це Г. Кочур згадує у цитованій статті “Шекспир на Украине”: “Сама в прошлом актриса, И. Стешенко прекрасно знает сцену, и театральность (в хорошем смысле этого слова) – немаловажное положительное качество ее переводов: в них в одинаковой мере учтены и интересы актера, произносящего текст, и интересы зрителя, этот текст воспринимающего” [2, с. 54].

Підтвердженням того, що ідеї Г. Кочура продуктивні і донині, є підхід до перекладу драматичних творів, що його запропонувала сучасна українська дослідниця Т. Некряч у праці “Види асиметрії при перекладі драматичного діалогу” (2005), у якій перекладач вводить поняття асиметрії у перекладі драматичних творів.

Т. Некряч виділяє три типи асиметрії при перекладі драматичних творів: системну, експлікативну і ситуативну [5, с. 191]. Системна асиметрія пов’язана із неспівмірністю мовних систем і трапляється у будь-якому перекладі незалежно від жанру і стилю. Експлікативна асиметрія – це зазвичай стислі внутрішньотекстові коментарі й пояснення, що допускаються у тексті реплік для повнішого розуміння авторської інтенції. Ситуативна асиметрія передбачає широкий спектр замінів, здатних викликати в цільовій аудиторії реакцію, аналогічну сприйняттю того чи того елемента у вихідній аудиторії. Ситуативна асиметрія – розбіжність між оригіналом і перекладом, обумовлена конкретною текстуальною ситуацією драматичного твору.

У Григорія Порфирівича ми знаходимо прототип цих асиметрій. Ще у 1968 р. він писав: “Многое из того, что в шекспировских пьесах было ясно современникам, для нашего читателя и зрителя надо уже комментировать [...] И тут ограничусь одним примером: когда Гамлет в разговоре с матерью, показывая ей портреты своего отца и нынешнего короля, говорит о короле как о пораженном болезнью колосе, уничтожившем своего здорового брата, то у современников Шекспира это вызвало ассоциации с библейскими снами фараона о тощих колосьях, которые пожрали колосья тучные. Для большинства наших современников происхождение этого образа уже требует объяснения. Но примечание можно дать в книге. А на спектакле зритель полагается на непосредственное восприятие текста, здесь уже нет возможности для каких-нибудь объяснений. Как же должен поступать в таком случае переводчик? Нужно ли сохранить неприкосновенным образ оригинала?, или как-то слегка прокомментировать его в самом переводе (что не всегда возможно), или, может быть, упростить необычный образ? Так поступил в этом случае Пастернак” [2, с. 53].

І навіть найновіші зарубіжні дослідження в галузі театрального перекладу, подані у працях фінської дослідниці, перегукуються з думками Г. Кочура. Сіркку Аалтонен у своїй монографії 2000 р. переконує, що “тексти не мають фіксованих прочитань і що кожне нове прочитання створює новий текст” [7, с.78]. Ця думка про “множинність перекладів” уже добра відома кочурознавцям, і хотілося б, щоб справжнє авторство стало відоме ширшому колу дослідників. Г. Кочур пише: “Каждый новый переводчик может по-новому воспринять переводимую вещь, может точнее и ярче передать то, что упущено в предыдущих переводах, добиться большей выразительности и поэтичности” [2, с. 54].

Науковці досі не дійшли згоди щодо того, як правильно перекладати драматургічний твір – орієнтовано на постановку (сценічність) чи на сам текст (читабельність), тому досі існує певна поляризація думок. Поважаючи “сценічність / театральність” у хорошому сенсі, Григорій Порфирівич все ж займає таку позицію: “По моему мнению, вряд ли следует упрощать перевод, становиться на путь облегченного пересказа” [2, с. 52].

Кочурівське бачення процесу перекладу і його цілей універсальне і понадчасове. По частинках з різних статей ми спробували виокремити ідеї Григорія Порфирівича щодо театрального перекладу, щоб отримати таку багатогранну й яскраву фреску його уявлення про цей особливий вид перекладу. Можемо лише висловити щирий жаль, що він не написав окремої статті, присвяченої театральному перекладу, адже і його творчий доробок (а до нього входить і переклад шекспірівського “Гамлета”), і теоретичний (як ми вже довели цитатами зі статей) могли б стати основою цілісної теорії театрального перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Коптілов В. В.* Особливості перекладу драматургії / В. В. Коптілов // “Хай слово мовлено інакше...” Проблеми художнього перекладу : статті з теорії, критики та історії художнього перекладу. – К. : Дніпро, 1982. – С. 80–113.
2. *Кочур Г.* Шекспир на Украине / Г. Кочур // Мастерство перевода. – 1968. – С. 51–55.
3. *Кочур Г.* Рецензія на переклад лібрето опери Бізе “Ловці перлів” / Григорій Кочур // Література та переклад. – К. : Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 154–156.

4. *Левый И.* Искусство перевода / Иржи Левый. – Москва : Прогресс, 1974. – 274 с.
5. *Некряч Т. С.* Види асиметрії при перекладі драматичного діалогу / Т. С. Некряч // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2006. – Вип. 9. – С. 191–196.
6. *Стиль автора и стиль перевода : Учеб. пособие / М. А. Новикова, О. Н. Лебедь, М. Ю. Лукинова и др.* – К. : УМКВО при Минвузе УССР, 1988. – 64 с.
7. *Aaltonen Sirkku.* Time-sharing on Stage / Drama Translation in theater and society / Sirkku Aaltonen. – Philadelphia, Adelaide. – 248 p.
8. *Bassnett S.* Introduction to Theatre Semiotics / S. Bassnet // Theatre Quarterly. – 1980. – N 10.38 – P. 47–53.

Стаття надійшла до редколегії 18.11.2013

Прийнята до друку 24.01.2014

ГРИГОРИЙ КОЧУР И ТЕАТРАЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД

Виктория Матюша

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
бульв. Тараса Шевченко, 14, Киев, Украина, 01601;
e-mail: vipmatyusha@gmail.com*

Проанализированы причастность Григория Кочура к истокам театрального перевода в Украине и мире. Проведены параллели между разрозненными идеями выдающегося переводоведов по поводу существенных аспектов перевода драматургии и оперы и современным состоянием развития теоретических достижений в театральном переводе.

Ключевые слова: Григорий Кочур, перевод для театра, сценичность.

HRYHORIY KOCHUR AND THEATRE TRANSLATION

Viktoriya Matiusha

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
14 Shevchenko Blvd, Kyiv, 01601, Ukraine;
e-mail: vipmatyusha@gmail.com*

This article analyzes Hryhorii Kochur's contribution to theater translation, both in Ukraine and internationally. It discusses Kochur's ideas about the translation of drama and opera in light of the contemporary theories of theater translation.

Key words: Hryhorii Kochur, theatre translation, stageability.